

امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری بین‌المللی و مسئولیت ناشی از آن

وحید بذار

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۱/۶؛ تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۲۶

چکیده

سازمان داوری یکی از مراجعی است که به احراز مسئولیت می‌پردازد. سازمان داوری به لحاظ حقوقی یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت بین‌المللی قلمداد می‌شود و از این رو، به واسطه نقض تعهدات بین‌المللی که قابل انتساب به آن باشد، مرتکب عمل متخلفانه بین‌المللی و دارای مسئولیت بین‌المللی می‌شود. یکی از تعهدات سازمان داوری، تعهد به پذیرش درخواست‌های داوری است. بدین ترتیب که این سازمان‌ها با اعلان عمومی قواعد داوری خود، تمایل و آمادگی خود را نسبت به پذیرش اختلاف‌های بین‌المللی اعلام می‌کنند و طرف‌های موافقت‌نامه با اعتماد به این واقعیت، سازمان داوری مورد توافق خود را به عنوان مرجع حل و فصل اختلاف‌های ناشی از موافقت‌نامه تعیین می‌کنند. امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری طرف‌هایی که قبلاً آن را به عنوان مرجع حل و فصل اختلاف تعیین کرده‌اند، غالباً زیان‌دیده را از حق بر دسترسی به دادگاه محروم می‌کند. چراکه جز با توافق طرف‌های اختلاف، امکان توسل به مرجع جایگزین حل و فصل اختلاف وجود ندارد و طرف خوانده احتمالاً به این امر رضایت نخواهد داد. این امتناع که نقض تعهدات سازمان داوری است، موجبات مسئولیت آن را فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: اختلاف، درخواست داوری سازمان داوری، مسئولیت.

مقدمه

مسئولیت حقوقی کنشگران بین‌المللی اغلب از سوی مراجع حل و فصل اختلاف بین‌المللی احراز و اعلام می‌شود. یکی از این مراجع بین‌المللی که به احراز مسئولیت می‌پردازد، سازمان داوری است. اینکه آیا می‌توان برای این مرجع احرازکننده مسئولیت نیز مسئولیت فرض نمود، موضوع چالش برانگیزی است. این واقعیت به هیچ وجه محل مناقشه نیست که علاوه بر مسئولیت دولت‌ها، مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی در قبال خسارت‌هایی که به واسطه فعالیت آنها ایجاد می‌شود، در حقوق بین‌الملل مورد پذیرش قرار گرفته است و حتی نظام حقوقی حاکم بر این مسئولیت در طرح مسئولیت سازمان بین‌المللی (سال ۲۰۱۱) به وسیله کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد به نظم درآمده است؛ بنابراین، اگر اثبات شود که سازمان داوری با توجه به وظایف و کارکردهایی که دارد، یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی است و تعهدی نسبت به پذیرش درخواست‌های داوری دارد، امتناع از پذیرش این درخواست‌ها، نقض تعهد یک سازمان بین‌المللی قلمداد می‌شود که موجبات مسئولیت آن را فراهم می‌آورد.

این نوشتار به هیچ وجه قصد ندارد به مسئولیت سازمان داوری در قبال اقداماتی بپردازد که در فرآیند رسیدگی داوری انجام می‌دهد.^۱ بلکه در این پژوهش، تنها مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری هنگامی که هیچ مانعی اعم از صلاحیتی یا ماهیتی در این خصوص وجود ندارد، مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین، موضوع این پژوهش منصرف از مواردی از جمله ایراد صلاحیتی یا عدم پرداخت هزینه‌های داوری است که مرجع داوری می‌تواند در حین رسیدگی از ادامه آن امتناع کند.

۱. مسئولیت مراجع داوری در قبال فعل یا ترک فعل‌هایی که در فرآیند داوری انجام می‌دهند در قواعد داوری برخی سازمان‌های داوری به صورت محدود مورد پذیرش قرار گرفته است. برای مثال، قواعد داوری اتاق بازرگانی استکهلم در موارد سوء رفتار ارادی یا بی‌مبالاتی فاحش دیوان در فرآیند رسیدگی، مسئولیت را قابل تحقق دانسته است. (Arbitration Rules of The Arbitration Institute of the Stock-Exchange of London, art. ۵۲, ۲۰۱۷, SCC) holm Chamber of Commerce) در قواعد داوری دیوان داوری بین‌المللی لندن، دامنه این مسئولیت مضیق‌تر در نظر گرفته شده است. بدین ترتیب که تنها نسبت به تخلف ارادی و آگاهانه دیوان و نسبت به اقداماتی که در این قواعد ممنوع شده است، مسئولیت مورد پذیرش قرار گرفته است. (Arbitration Rules of London, art. ۳۸, ۲۰۱۴, LCIA) don Court of International Arbitration) بدیهی است که مدعی ارادی بودن عمل موجب مسئولیت، راه بسیار دشواری در اثبات آن دارد.

۲. در مواردی که طرف دولتی، شرط ارجاع به داوری را می‌پذیرد، نمی‌تواند با ادعای مصونیت برای خود، صلاحیت مرجع داوری را انکار کند. البته، شرط ارجاع به داوری نمی‌تواند تمامی موانع مربوط به استناد طرف دولتی به مصونیت را از میان بردارد؛ چراکه این امر تنها به منزله اعراض از مصونیت صلاحیتی "نه مصونیت اجرایی" قلمداد می‌شود (عزیزی و بذار، ۱۳۹۸: ۴۷۵-۴۷۴).

مکانیزم «رد اولیه دعوا»^۳ و اختیار عدم ثبت درخواست داوری که در شرایط استثنائی برای یکی از مقامات سازمان داوری در نظر گرفته شده است نیز ارتباطی به امتناع از پذیرش درخواست داوری ندارند.^۴ این مقاله از دو فصل تشکیل شده است. در فصل نخست، به ماهیت سازمان داوری و فعالیت‌های آن پرداخته می‌شود و در فصل دوم، مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. ماهیت سازمان داوری و فعالیت‌های آن

سازمان داوری یک ماهیت دوگانه دارد. بدین ترتیب که از یک طرف با ارائه خدمات قضایی در قبال دریافت حق الزحمه به یک فعالیت اقتصادی می‌پردازد و از طرف دیگر، با حل و فصل اختلاف‌ها، یک کارکرد عمومی را در جامعه بر عهده دارد (Warwas, ۲۰۱۷: ۳۰۱)؛ اما جنبه اخیر این سازمان‌ها بسیار قابل توجه است. در واقع، سازمان داوری به عنوان یکی از ابزارهای مهم و مؤثر در حل و فصل اختلاف‌های بین‌المللی به شمار می‌رود که مبنای وجودی آن پر کردن خلأ مربوط به نظام حل و فصل اختلاف موجود در عرصه بین‌الملل است. امتناع سازمان داوری از پذیرش اختلاف‌های ارجاع شده به آن، با مبنای وجودی و هدفی که سازمان ایجاد شده است، سازگار نیست؛ همچنین، امتناع سازمان داوری از پذیرش اختلاف‌های ناشی از قراردادهایی که شرط ارجاع اختلاف به آن سازمان در آن مورد توافق قرار گرفته است، اعتبار آن سازمان را در نظام بین‌الملل خدشه دار می‌کند و احتمال پیش‌بینی شرط ارجاع اختلاف به آن سازمان را در قراردادهای مشابه آتی به شدت کاهش می‌دهد. رعایت و احترام به شرط ارجاع به داوری به قدری بااهمیت است که حتی در مواردی که نهاد داوری در حال انحلال و از بین رفتن است نیز در خصوص ارجاع‌های احتمالی به آنکه در ضمن برخی موافقت‌نامه‌های مورد توافق قرار گرفته است، تعیین تکلیف می‌کند.^۵ برای مثال پس از تجزیه

۳. در مکانیزم «رد اولیه دعوا» (Early Dismissal) که پس از ثبت درخواست داوری، با اقدام خواننده در یک مهلت زمانی محدود به جریان می‌افتد، باید اثبات شود که ادعای خواهان آشکارا فاقد دلایل و مبنای حقوقی "ماهیتی یا صلاحیتی" است. مکانیزم «رد اولیه» دعوا در داوری بین‌المللی برای نخستین بار به طور رسمی با وضع قاعده ۴۱ (۵) قواعد داوری ایکسید در سال ۲۰۰۶ میلادی ایجاد گردید و پس از آن، قواعد داوری اتاق بازرگانی استکهلم نیز در سال ۲۰۱۷ آن را مورد پذیرش قرار داد (ماده ۳۹). (Nyombi, ۲۰۱۷, p. ۱۶۹)

۴. به عنوان یک مثال در خصوص اختیار عدم ثبت درخواست داوری برای یکی از مقامات سازمان داوری، ماده ۳۶ کنوانسیون ایکسید قابل ذکر است. مطابق این مقرره، دبیر کل ایکسید می‌تواند از ثبت درخواست‌های داوری که مربوط به اختلافاتی می‌شوند که آشکارا خارج از صلاحیت دیوان است، خودداری نماید. (The International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID) Convention, art. ۳۶(۳))

۵. شرط ارجاع به یک نهاد داوری مشخص که پس از انحلال آن نهاد، طرف‌های اختلاف را برخلاف اراده واقعی شان به دیوان داوری دیگری

فرض نمود؟ در حقوق بین‌الملل، معیار احراز شخصیت بین‌المللی برای یک موجودیت همان است که دیوان بین‌المللی دادگستری در نظریه مشورتی خود در قضیه «جبران خسارت کارکنان ملل متحد» ذکر می‌کند. مطابق نظر دیوان، تابعان هر نظام حقوقی لزوماً در ماهیتشان یا در میزان حقوقشان با یکدیگر برابر نیستند و ماهیت آنها بر اساس ضروریات جامعه تعیین می‌شود؛ دیوان می‌افزاید شخصیت حقوقی بین‌المللی یک موجودیت بر اساس وظایف و کارکردهای آن در نظام بین‌الملل نه مواردی از جمله تعداد دولت‌های عضو آن^۹ تعیین می‌شود.^{۱۰} با توجه به اینکه سازمان‌های داور دارای وظایف و کارکردهای بین‌المللی هستند که بدون قائل بودن شخصیت حقوقی بین‌المللی برای آنها، در انجام آن وظایف و کارکردها دچار مشکل می‌شوند، این سازمان‌ها را باید یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی مستقل از دولت‌های عضوشان قلمداد نمود.^{۱۱} بدین ترتیب که سازمان‌های بین‌المللی به عنوان موجودیت‌های دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی ممکن است از موجودیت‌های از جمله دولت‌ها که دارای همین شخصیت هستند، تشکیل شده‌اند که البته، شخصیت حقوقی بین‌المللی سازمان‌ها محدود به اشتغالات آنهاست (بنادر، ۱۳۹۷: ۲۵)؛ بنابراین، نظام حاکم بر مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی که در این حوزه از جنس مسئولیت مدنی و حقوقی است، حقوق سازمان‌های بین‌المللی است که در طرح مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی (سال ۲۰۱۱) تبیین شده است. تمایز میان داور سازمانی و داور غیرسازمانی نیز در اینجا قابل توجه است. در داور

۹. باینکه سازمان‌های بین‌المللی می‌توانند علاوه بر دولت‌ها، اعضای دیگری را نیز بپذیرند، هیچ سازمان بین‌المللی نمی‌تواند به طور کامل از موجودیت‌هایی غیر از دولت تشکیل شود و حداقل باید یک دولت را به عنوان عضو خود داشته باشد؛ بنابراین، می‌توان یک سازمان بین‌المللی متشکل از یک دولت و یک سازمان بین‌المللی را فرض نمود. به عنوان مثال‌هایی در خصوص فرض اخیر می‌توان به «دادگاه ویژه سیرالئون» (Special Court for Sierra Leone) و «دادگاه ویژه لبنان» (Special Tribunal for Lebanon) اشاره کرد که به ترتیب طی موافقت‌نامه‌هایی که میان سازمان ملل متحد با دولت‌های سیرالئون و لبنان منعقد شد، ایجاد شدند. (Draft Articles on the Responsibility of International Organizations ۲۰۱۱, Commentaries of art. ۲, ۱۱, ۱۲)

10. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1949, pp. 178-180.

۱۱. باینکه اقدامات داوران در برخی موارد قابل انتساب به سازمان داور است، سازمان و داوران آن در برخی از فروض، شخصیت کاملاً مستقلی از یکدیگر دارند. در قضیه «پیت رک» که موضوع مسئولیت داوران در دادگاه‌های داخلی آمریکا مطرح شد، انجمن داور آمریکا (American Arbitration Association (AAA) و انجمن داور سوئیس (Swiss Arbitration Association) در مقام یاور دادگاه (amicus curiae) در دادگاه حاضر شدند و دادگاه آمریکا نیز مانع اظهار نظر آنها به این سبب که دارای نفع حقوقی هستند، نشد. (Van Houtte and McAsey, ۲۰۱۳, p. ۱۶۸)

چکسلواکی، بر اساس قانون ۲۲۳/۹۴ جمهوری چک در سال ۱۹۹۵ اعلام شد که شرط‌های داور که به «دیوان داورى اتناق بازرگانى و صنعت چک سلواکی»^۶ ارجاع می‌دادند، کماکان معتبر قلمداد می‌شوند و از این پس در «دیوان داورى اتناق بازرگانى و کشاورزی چک»^۷ رسیدگی می‌شوند. (Uzelac, ۱۹۹۶, p. ۷۷) انفکاک شرط ارجاع به داورى از موافقت‌نامه‌ای که شرط در آن درج شده است نیز دلیلی بر اهمیت بالای آن است که بر این اساس، بی‌اعتباری موافقت‌نامه مزبور، تأثیری بر اعتبار شرط مندرج در آن ندارد.

نوع کالا و خدمات ارائه شده به وسیله سازمان داورى نیز اقتضاء دارد تا آن را فراتر از یک کالای مصرفی قلمداد نمود. آنچه سازمان داورى انجام می‌دهد (حل و فصل اختلافات)، ماهیتاً در زمره خدمات عمومی است که واگذاری بخشی از آن به یک سازمان خصوصی نمی‌تواند ماهیت آن خدمات را به طور کامل خصوصی کند (رضوانیان، ۱۳۹۷: ۵۱-۵۲). به عبارت دیگر، از آن جهت که خدمات سازمان داورى راجع به حل و فصل اختلافات بوده و آنها جایگزین دستگاه قضایی می‌شوند، نمی‌توان خدماتی که آنها ارائه می‌کنند را منحصراً خدمت یا کالای خصوصی قلمداد کرد. در واقع، فارغ از اینکه تشکیل دیوان داورى به اراده طرف‌های اختلاف و بر اساس موافقت‌نامه داورى یا شرط ارجاع به داورى است، مرجع داورى شخص مستقلی است که به عنوان نماینده نظام حقوقی نه نماینده طرف‌های اختلاف به وظایف عمومی خود عمل می‌کند. همچنین، تلقی نهاد داورى به عنوان نماینده طرف‌های اختلاف با چند ایراد حقوقی مواجه می‌شود. نخست آنکه هیچ نماینده‌ای نمی‌تواند اعمالی را انجام دهد که اصیل، اختیار انجام آنها را ندارد. به علاوه، اگر آن را به عنوان نماینده طرف‌های اختلافی قلمداد کنیم که قرار است به اختلاف مشخص میان آنها رسیدگی شود، اصل «بی‌طرفی»^۸ مرجع داورى، خدشه دار خواهد شد و در نهایت اینکه امتناع نهاد داورى از انجام داورى در فرضی که آن به عنوان نماینده طرف‌های اختلاف قلمداد می‌شود، می‌تواند فرآیند حل و فصل اختلاف را با مشکلات جدی مواجه کند. (Samuel, ۱۹۸۹, pp. ۳۶-۳۹)

پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا سازمان داورى یک شخصیت حقوقی بین‌المللی دارد تا به واسطه آن بتوان مسئولیت حقوقی بین‌المللی برای آن

رهسپار می‌کند با توجه به حقوق زیان‌دیده از جمله حق بر دسترسی به دادگاه (Access to Justice) و لزوم جبران خسارت او توجیه می‌شود.

6. Arbitration Court of the Czechoslovak Chamber of Trade and Industry.

7. Arbitration Court of the Czech Chamber of Commerce and Agriculture.

8. Impartiality.

غیرسازمانی، قبول داور است که به فرآیند داوری رسمیت می بخشد و داور را به قبول خود ملتزم می نماید؛ اما در داوری سازمانی که وجود نهاد داوری مقدم بر بروز اختلاف است، نهاد داوری یک شخصیت حقوقی قلمداد می شود که از پیش، رضایت خود را نسبت به انجام داوری اختلاف های ارجاعی در صورت قابلیت استماع دعوا و وجود صلاحیت ابراز داشته است (زمانی، ۱۳۹۸).

۲. مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری

پیش شرط احراز مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری این است که تعهد سازمان داوری نسبت به پذیرش درخواست های داوری اثبات شود. سازمان های داوری در «سند مؤسس»^{۱۲} یا سایر قواعدشان متعهد شده اند تا درخواست های داوری را بپذیرند. برای مثال، ماده ۴ (۱) و (۲) قواعد داوری «اتاق بازرگانی بین المللی»^{۱۳} در این خصوص تصریح می کند که هر طرفی که تمایل به توسل به داوری دارد، درخواست خود را به دبیرخانه ارائه می کند و دبیرخانه نیز طرف خواننده را از دریافت درخواست و تاریخ آن مطلع می کند. نکته جالب در این ماده آنجاست که بیان می شود به هر حال، تاریخ دریافت درخواست، تاریخ شروع داوری قلمداد می شود. به عبارت دیگر، سازمان داوری خود می پذیرد که به صرف تقدیم درخواست داوری به دبیرخانه، داوری آغاز می شود و سازمان اختیاری در عدم پذیرش درخواست ندارد. این رویکرد مبتنی بر نظریه ای است که در قضیه «کوییک» به وسیله دادگاه داخلی فرانسه مورد تأیید قرار گرفت. در این قضیه، دادگاه تصریح می کند با توجه به اینکه اتاق بازرگانی بین المللی به عنوان مرجع داوری از سوی طرف های اختلاف مورد توافق قرار گرفته است، یک قرارداد میان طرف ها و سازمان داوری ایجاد شده است که طبق آن، اتاق بازرگانی بین المللی مکلف به انجام وظیفه اصلی خود به عنوان یک سازمان داوری است و هرگونه نقض تعهدات قراردادی می تواند مسئولیت سازمان را دامن بزند؛ دادگاه فرانسوی می افزاید حتی پیش از ایجاد این قرارداد، یک دعوت عمومی از سوی سازمان داوری نسبت به کل دنیا از جمله طرف های اختلاف ارائه شده است مبنی بر اینکه سازمان آمادگی، تمایل و توانایی انجام داوری هایی را که طرف های اختلاف به آن ارجاع می دهند، دارد. (Veeder, ۲۰۱۵, p. ۳۴۹) به عبارت دیگر، صرف ارائه قواعد داوری از سوی سازمان، «ایجاب» و شرط ارجاع به داوری یا انعقاد

موافقت نامه رجوع به داوری به منزله «قبول» قلمداد می شود و از این رو، سازمان داوری با امتناع از پذیرش اختلاف ارجاع شده به آن، تعهد قراردادی خود را نقض کرده است. نخستین پیامد پذیرش ایجاد رابطه قراردادی میان طرف های اختلاف و سازمان داوری این است که نقض این تعهد قراردادی سبب ایجاد مسئولیت می شود (Timar, ۲۰۱۳: ۱۰۹)؛ حتی بر اساس قواعد حقوق بین الملل در خصوص ایجاد تعهد برای ثالث نیز می توان تعهد سازمان داوری به پذیرش درخواست داوری را اثبات نمود. بدین ترتیب که اگر سازمان داوری که نسبت به موافقت نامه طرف های اختلاف در خصوص مراجعه به آن، شخصیت حقوقی جداگانه ای قلمداد می شود را نسبت به موافقت نامه شخص ثالث فرض کنیم، طبق حقوق بین الملل، سازمان در صورتی نسبت به تعهد منعقد شده از سوی طرف های اختلاف متعهد می شود که طرف ها، قصد ایجاد چنین تعهدی را برای آن داشته باشند و سازمان نیز به طور صریح و کتبی آن را بپذیرد.^{۱۴} طرف های اختلاف با درخواست داوری از سازمان، بدون تردید خواستار متعهد بودن سازمان به انجام داوری هستند و سازمان نیز قبلاً در قواعد داوری خود، تعهد به انجام داوری را به طور صریح و کتبی پذیرفته است. در واقع، این واقعیت که تعهدی که از شرط داوری حاصل می شود، متوجه طرف هاست و اساساً منوط به کسب رضایت داور یا مرجع داوری نیست (زارع و سلیمی، ۱۳۹۷: ۴۷۰) و حتی هر یک از طرف ها می توانند به همین ترتیب آن را به دیگری انتقال دهند (وحیدی، ۱۳۹۷: ۱۸۵)، نشان دهنده این است که باید این موضوع را متمایز از موضوع ایجاد حق یا تعهد برای ثالث قلمداد کرد.

در مقابل، گروه اقلیتی وجود دارد که اعلان عمومی سازمان داوری را تنها یک «دعوت» محسوب می کند. این افراد موافقت نامه داوری را ایجادکننده یک رابطه استخدای میان طرف های اختلاف و سازمان داوری قلمداد می کنند. (Warwas, ۲۰۱۷, p. ۲۷۶)؛ حتی اگر این فرض صحیح باشد نیز باید میان وضعیتی که یک بنگاه خصوصی (مانند تولیدکننده خودرو) تبلیغ و مخاطبان را دعوت به معامله می کند با وضعیتی که یک سازمان داوری، تمایل و توانایی خود را برای استفاده عمومی به صورت همگانی اعلام می کند، تمایز جدی قائل شد. چراکه در خرید یک کالا مثل اتومبیل، اگر فروشنده از ارائه کالای خود منصرف شود و یا توان انجام آن را از دست دهد، مشتری امکان آن را دارد که به هر فروشنده دیگری مراجعه و کالای موردنظر خود را خریداری کند؛ اما امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری در

12. Constituent Document.

13. International Chamber of Commerce (ICC).

14. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, art. 35.

آن سازمان باشد،^{۱۷} سبب مسئولیت بین‌المللی آن سازمان می‌شود.^{۱۸} بنابراین، سازمان داوری که یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی مستقل از دولت‌های عضو خود است و تعهد به پذیرش درخواست‌های داوری دارد که از آن می‌شود، به واسطه امتناع از پذیرش درخواست، دارای مسئولیت می‌شود. امکان تحقق مسئولیت برای سازمان داوری در رویه قضایی نیز مورد توجه قرار گرفته است. دادگاه استیناف فرانسه در قضیه «کویبک»^{۱۹} تصریح می‌کند اصولاً برای اتقاق بازرگانی بین‌المللی می‌توان مسئولیت فرض نمود. (Van Houtte and McAsey, ۲۰۱۳, pp. ۱۶۱, ۱۶۲) همچنین در قضیه «اس ان اف»،^{۲۰} تلاش‌های اتقاق بازرگانی بین‌المللی برای معاف نمودن خود از مسئولیت بی‌اعتبار اعلام شد. (Veeder, ۲۰۱۵, p. ۳۳۹) در رأی دیگری که در سال ۲۰۱۰ میلادی صادر شد، علاوه بر شناسایی مسئولیت، مرجع داوری محکوم به جبران خسارت مالی نسبت به زیان دیده شد.^{۲۱}

شرط عدم مسئولیت سازمان داوری که در اغلب قواعد سازمان‌های داوری ذکر شده است،^{۲۲} از مهم‌ترین مواردی است که به عنوان مانعی در مسیر شناسایی مسئولیت برای این سازمان‌ها مورد اشاره قرار می‌گیرد. شرط عدم مسئولیت که باید در زمان طرح دعوا در سازمان داوری در قواعد آن سازمان نه در موافقت‌نامه ارجاع به داوری یا موافقت‌نامه‌ای که در آن شرط ارجاع اختلاف به داوری درج شده است وجود داشته باشد،^{۲۳} به عدم

۱۷. از آنجایی که امتناع از پذیرش درخواست داوری، از سوی سازمان داوری و قبل از ورود دیوان داوری "به عنوان یکی از ارکان‌های آن" به وقوع می‌پیوندد، موضوع انتساب عمل ارکان به سازمان در این خصوص مطرح نمی‌شود. البته، دیوان داوری که در هر قضیه و با توجه به انتخاب داوران از فهرست از پیش تهیه شده سازمان داوری تشکیل می‌شود، به سختی می‌تواند به عنوان ارکان سازمان داوری قلمداد شود (ابراهیم گل، ۱۳۹۸). به عنوان یک مثال لازم به ذکر است که در قضیه «اسایتیک»، مسئولیت اتقاق بازرگانی بین‌المللی به واسطه طرز عمل دیوان داوری مورد پذیرش قرار گرفته است.

18. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, art. 4.

19. Société Cubic Defense System Inc v Chambre de Commerce Internationale, (Cour de Cassation (1 Ch. civile) 2001), Rev. arb. 2011.

۲۰. در قضیه «اس ان اف»، خواهان مدعی بود که اتقاق بازرگانی بین‌المللی قصد داشته تا برخلاف حقوق فرانسه و نظم عمومی بین‌المللی به طور غیرقانونی از اجرای حقوق رقابت اتحادیه اروپا که الزام آور هستند، امتناع کند. (SNF S.A.S. v. International Chamber of Commerce) (ICC), JDI ۲۰۰۹.۶۱۷, ann T. Clay; JIA ۲۰۰۹.۵۷۹

21. Société Filature Française de Mohair c/Fédération Française des Industries Lainières et Cotonnières, RG 07/13724, (Tribunal de Grande Instance de Nanterre 2010).

22. International Centre for Dispute Resolution (ICDR) Procedures 2014, art. 38; Arbitration Rules of International Chamber of Commerce (ICC) 2017, art. 41.

۲۳. در قضیه «اس ان اف»، دادگاه داخلی فرانسه تأکید می‌کند که شرط عدم مسئولیت باید در زمان طرح دعوا لازم‌الاجرا باشد تا بتواند مورد استناد قرار بگیرد. در قضیه مزبور، خواهان مدعی بود که با توجه

مواردی که طرف‌های اختلاف، آن را به عنوان مرجع حل و فصل اختلاف برگزیده‌اند، در عمل زیان دیده را از حق بر جبران خسارت محروم می‌کند. چراکه امکان ارجاع اختلاف به یک مرجع حل و فصل اختلاف دیگر، مستلزم توافق طرف‌های اختلاف است و از آنجایی که طرف خواننده اغلب به این امر رضایت نمی‌دهد، زیان دیده بدون جبران خسارت رها می‌شود. بر اساس حق دسترسی به دادگاه، زیان دیده حق دارد تا از حمایت قانون و در دسترس بودن طرق جبرانی نزد یک دادگاه یا سایر سازوکارهای حل و فصل اختلاف بهره‌مند شود (Francioni, ۲۰۰۹, p. ۷۳۰) و حتی مشکلات مالی زیان دیده نباید مانع اعمال این حق شود. این حق محدود به رسیدگی‌های قضایی نیست و همان‌طور که دادگاه استیناف فرانسه در رأی سال ۲۰۱۱ خود تصریح می‌کند،^{۱۵} دیوان‌های داوری معاف از رعایت حق دسترسی به دادگاه نیستند. حق دسترسی به دادگاه به عنوان یک حق بشری که در اسناد حقوق بشری نیز مورد تأکید قرار گرفته است،^{۱۶} به طور هم‌زمان تعهدات سلبی و ایجابی ایجاد می‌کند. بدین ترتیب که علاوه بر اینکه نباید مانعی در مسیر اعمال این حق ایجاد شود، شرایط مناسب برای زیان دیدگان ناتوان از اعمال این حق نیز باید فراهم شود (Francioni, ۲۰۱۳, p. ۲). تصور وضعیتی که در آن، شخصی اساساً امکان دادخواهی را به طور کامل از دست داده باشد و هیچ مرجعی قادر یا حاضر به رسیدگی به شکایت او نباشد، می‌تواند در زمره مواردی قرار گیرد که با نظم عمومی منافات دارد؛ بنابراین، اعلامیه سازمان داوری باید حاوی آثاری فراتر از صرف دعوت به معامله توسط یک بنگاه خصوصی قلمداد شود (رضوانیان، ۱۳۹۷: ۴۵).

بر اساس حقوق مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی، نقض تعهد بین‌المللی یک سازمان که قابل انتساب به

۱۵. شرح مختصر این قضیه بدین قرار است که در جریان اختلافی که میان شرکت ایتالیایی «پیرلی» (Pirelli) و شرکت اسپانیایی «لایسنینگ پروجک» (Licensing Project) در اتقاق بازرگانی بین‌المللی تحت رسیدگی بود، دیوان دعوی متقابل شرکت «لایسنینگ پروجک» را به دلیل عدم پرداخت هزینه‌های معوق داوری و بر اساس قواعد داوری اتقاق بازرگانی بین‌المللی که چنین اجازه‌ای را به آن می‌داد (International Chamber of Commerce (ICC) ۱۹۹۸, art. ۲۰.۴ (International Chamber of Commerce (ICC) ۲۰۱۲, art. ۳۶.۶)، رد کرد. شرکت اسپانیایی که به پرداخت مبلغ ۲۲۹۲۰۰۰ یورو محکوم شده بود با این ادعا که رسیدگی داوری که در آن، دعوی متقابل آن استماع نشده است، حق آن نسبت به دسترسی به دادگاه و اصل لزوم رفتار برابر با طرف‌های اختلاف را نقض کرده است، در دادگاه استیناف فرانسه طرح دعوا کرد و دادگاه نیز با پذیرش این دو مورد نقض بدون اشاره به بی‌اعتباری قواعد داوری اتقاق بازرگانی بین‌المللی که اجازه رد دعوا به واسطه عدم پرداخت هزینه داوری را می‌داد" رأی داوری را باطل اعلام می‌کند. (Cour d'appel [CA] [regional court of appeal] Paris, (1e ch., Nov. ۱۷, ۲۰۱۱), n° ۰۹/۲۴۱۵۸

16. International Covenant on Civil and Political Rights 1966, art. 14(1); European Convention on Human Rights 1950, art. 6; American Convention on Human Rights 1969, art. 8.

مسئولیت نهاد داوری در جریان رسیدگی منحصر می شود و نمی تواند به امتناع از پذیرش درخواست داوری تعمیم یابد. این نتیجه گیری از سوی دادگاه استیناف فرانسه در قضیه «سایتک» مورد تأیید قرار گرفت. در این قضیه دادگاه تصریح می کند که شرط عدم مسئولیت بر اساس حقوق فرانسه غیرقابل اجراست؛ چراکه این شرط صرفاً مربوط به رفع مسئولیت در مواردی است که در جریان رسیدگی داوری، وظایف اداری یا سازمانی به نحو مناسبی اجرا نگردند.^{۲۴}

صرف نظر از اینکه امتناع از پذیرش اختلاف ارجاع شده به سازمان داوری موجبات مسئولیت این سازمان را فراهم می آورد، سازمان داوری کماکان مکلف به ادامه انجام تعهد خود مبنی بر پذیرش اختلاف های ارجاع شده آتی به آن است. در واقع، بر اساس حقوق مسئولیت بین المللی، نقض یک تعهد به خودی خود تأثیری بر اجرای مستمر تعهد مزبور ندارد، حتی اگر نقض تعهد خاتمه یافته باشد یا خسارت های ناشی از آن جبران شده باشد. البته، مسئولیت ناشی از امتناع از پذیرش درخواست داوری محدود به زمان امتناع نیست و این نقض تعهد سازمان داوری که ممکن است زیان دیده را برای همیشه از حق دسترسی به دادگاه محروم کند، یک «عمل متخلفانه مستمر»^{۲۵} قلمداد می شود. چراکه با توجه به دشواری کسب رضایت خواننده برای تومسل به یک مرجع حل و فصل اختلاف دیگر، زیان دیده تا زمان جلب رضایت خواننده از اعمال حق بشری خود نسبت به دسترسی به دادگاه محروم خواهد شد؛ بنابراین، سازمان داوری مکلف است تا این عمل متخلفانه را متوقف کند.^{۲۶} این نکته قابل توجه است که در موارد امتناع سازمان داوری از پذیرش اختلاف، توقف عمل متخلفانه می تواند نتیجه ای را به دنبال داشته باشد که ما در جبران عمل متخلفانه در پی آن هستیم. در واقع، توقف عمل متخلفانه سازمان داوری که با پذیرش درخواست داوری انجام می شود، اعاده وضع به حال

سابق است که به عنوان شیوه اصلی جبران خسارت قلمداد می شود.^{۲۷} همچنین، طرف زیان دیده باید ادعای خود را به سازمان داوری اعلان کند و حتی می تواند نحوه توقف عمل متخلفانه یا شکل جبران خسارت را ضمن آن تعیین نماید.^{۲۸} برای استناد به مسئولیت سازمان داوری، باید دو پیش شرط رعایت قواعد مربوط به حمایت دیپلماتیک و طی مراجع داخلی نیز تحقق یابد. البته، رعایت قواعد مربوط به حمایت دیپلماتیک تنها در صورتی ضروری است که دولت متبوع شخص حقیقی یا حقوقی زیان دیده به مسئولیت سازمان داوری استناد می کند.^{۲۹} همچنین، طی مراجع دادخواهی در داخل سازمان های بین المللی منحصر به طرق دادخواهی در دسترس و مؤثری است که سازمان فراهم می کند.^{۳۰}

پرسشی که مطرح می شود این است که مسئولیت سازمان داوری را باید در کدام مرجع پیگیری نمود. مراجعه به دادگاه های ملی می تواند مناسب ترین گزینه در این خصوص باشد. البته، باید هوشیار بود که دولت های عضو سازمان داوری و دولت مقرر آن به احتمال زیاد یک تعهد بین المللی در خصوص رعایت مصونیت سازمان را پذیرفته اند و دادگاه های داخلی آنها از رسیدگی به چنین شکایتی امتناع می کنند. چراکه دادگاه های ملی هر دولت ارگان آن دولت محسوب و اقدام آن به دولت مزبور منتسب می شود^{۳۱} و نقض تعهد بین المللی دولت

۲۷. توقف (Cessation) عمل متخلفانه بین المللی رابطه بسیار نزدیکی با جبران خسارت (Reparation) و به طور مشخص اعاده وضع به حال سابق (Restitution) دارد و در برخی وضعیت ها از جمله آزاد کردن گروگان ها یا رفع توقیف از اشیاء یا ساختمان های ضبط شده، نتیجه ای که از توقف عمل متخلفانه حاصل می شود، همان نتیجه ای است که از اعاده وضع به حال سابق ایجاد می شود. به هر حال، توقف عمل متخلفانه برخلاف اعاده وضع به حال سابق محدود به اصل تناسب نیست. (Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Commentary of ۷ of art. ۳۰, ۲۰۰۱)

۲۸. سازمان داوری ملزم به رعایت مواردی نیست که زیان دیده ضمن اعلان ادعای خود مطرح می کند. (Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, Commentary of ۲ of art. ۴۴, ۲۰۱۱)

۲۹. مواد ۶ تا ۸ طرح حمایت دیپلماتیک (سال ۲۰۰۶)، قواعد مربوط به حمایت دیپلماتیک (ماده ۴۴ طرح مسئولیت دولت ها (سال ۲۰۰۱)) را توسعه داده اند. بر اساس مواد مزبور، حمایت دیپلماتیک از فرد «بی تابعیت» (Stateless) (از سوی دولت محل اقامت فرد)، «پناهنده» (از سوی دولت محل اقامت و به جز در مقابل دولت متبوع فرد) و «چندتابعیتی» (Multiple Nationality) (از سوی هر یک از دولت های متبوع) امکان پذیر است؛ البته، حمایت یکی از دولت های متبوع از فرد چندتابعیتی در مقابل دیگر دولت متبوع او ممکن نیست، مگر اینکه تابعیت دولت حمایت کننده از فرد «در زمان ورود صدمه و طرح دعوا» تابعیت غالب (Predominant) باشد. حتی هنگامی که فرد در زمان ورود صدمه تابعیت دولت حمایت کننده را ندارد و تنها در زمان طرح دعوا دارای چنین شرایطی می گردد، امکان حمایت دیپلماتیک پیش بینی شده است (مجبی و بنزار، ۱۳۹۷: ۲۰۹).

30. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, Commentary of 9 of art. 45.

31. Draft Articles on Responsibility of States for Internation-

به تاریخ انعقاد قراردادی که ضمن آن شرط ارجاع اختلاف به اتاق بازرگانی بین المللی درج شده بود (۱۹۹۳ میلادی)، قواعد داوری ۱۹۸۸ که فاقد شرط عدم مسئولیت است، در این خصوص لازم الاجرا است؛ چراکه طرف های قرارداد در آن تاریخ متعهد به ارجاع اختلاف به داوری شدند؛ اما دادگاه استیناف فرانسه هم نظر با دادگاه بدوی اعلام می کند که قواعد داوری ۱۹۹۸ که در زمان رسیدن درخواست داوری به دبیرخانه اتاق بازرگانی بین المللی لازم الاجرا بوده است، اعمال می شود که این قواعد متضمن شرط عدم مسئولیت است. (Société SNF c/Chambre de Commerce Internationale. Tribunal de grande instance de Paris (۱ Ch.) ۲۰۰۷. Rev. arb. ۲۰۰۷)

24. Société Filature Française de Mohair c/Fédération Française des Industries Lainières et Cottonnières, RG 07/13724, (Tribunal de Grande Instance de Nanterre 2010).

25. Continuing Wrongful Act.

26. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, arts. 29-30.

بین‌المللی که در منشور ملل متحد نیز مورد تصریح قرار گرفته‌اند،^{۳۲} دو روی یک سکه‌اند.^{۳۳} بدین ترتیب که توسل به زور برای حل و فصل اختلاف‌ها ممنوع است و طرف‌های اختلاف باید اختلاف‌های میان خود را از طریق شیوه‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل اختلاف‌ها مرتفع نمایند؛ بنابراین، هر چه این شیوه‌های مسالمت‌آمیز کارآمدتر باشند، به نحو مناسب‌تری در راستای منع توسل به زور و تحقق صلح و امنیت بین‌المللی گام برداشته‌ایم.

منابع

ابراهیم گل، علیرضا (۱۳۹۸). «نشست علمی تحول در نظام حقوق مسئولیت بین‌المللی: بحثی درباره تابعان (اشخاص) و عرصه‌های جدید در مسئولیت بین‌المللی». مؤسسه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران. یازدهم خرداد ۱۳۹۸.

بذار، وحید (۱۳۹۷). «تأثیر تقصیر زیان دیده بر مسئولیت دولت در حقوق بین‌الملل». پایان‌نامه دکتری در رشته حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی.

بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۹۳). «تقریرات درس تحلیل عملکرد دولت‌ها و وقایع بین‌المللی روز». دوره دکتری حقوق بین‌الملل واحد علوم و تحقیقات تهران.

رضوانیان، اویس (۱۳۹۷). «مسئولیت حقوقی سازمان‌های داوری ناشی از استنفاف از رسیدگی به اختلافات ارجاعی». مجله پژوهش حقوق خصوصی. سال ۷. شماره ۲۴. صص ۶۶-۳۷.

زارع، مهدی و سلیمی، محسن (۱۳۹۷). «ماهیت حقوقی و استقلال شرط داوری از قرارداد اصلی از منظر رویه قضایی». مجله مطالعات حقوق خصوصی. دوره ۴۸. شماره ۳. صص ۴۷۲-۴۵۳.

زمانی، سید قاسم (۱۳۹۸). «نشست علمی تحول در نظام حقوق مسئولیت بین‌المللی: بحثی درباره تابعان (اشخاص) و عرصه‌های جدید در مسئولیت بین‌المللی». مؤسسه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران. خرداد ۱۳۹۸.

عزیزی، ستار و بذار، وحید (۱۳۹۸). «دفاع مصونیت دولت پس از پذیرش ارجاع اختلاف به داوری بین‌المللی». مجله مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۹. شماره ۲. صص ۴۹۰-۴۷۱.

محبی، محسن و بذار، وحید (۱۳۹۷). «مفهوم استناد به

32. Charter of the United Nations, art. 2 (3), (4).

۳۳. منع توسل به زور در روابط بین‌المللی در نظام حقوقی که شیوه‌های الزامی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف وجود ندارد، محل تأمل است. به عبارت دیگر، توسل به شیوه‌های حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف که به عنوان جایگزین توسل به زور در مطرح هستند، بدون رضایت طرف‌ها ممکن نیست و یک راهکار جایگزین مشروط یا محتمل نمی‌تواند راه حل قابل اتکایی باشد (بیگ زاده، ۱۳۹۳: ۱۲).

از سوی آن‌ها موجبات مسئولیت بین‌المللی دولت را فراهم می‌آورد؛ البته، ممنوعیت مراجعه به دادگاه‌های دولت‌های عضو سازمان و دولت مقرر آن، مطلق نیست. چراکه دولت‌های مقرر سازمان‌های داوری رویکردهای متمایزی در خصوص تعقیب قضایی آنها اتخاذ نموده‌اند. برای مثال، در ایالات متحده آمریکا، سازمان داوری دارای مصونیت مطلق از رسیدگی قضایی است؛ اما در فرانسه چنین وضعیتی وجود ندارد. (Rasmussen, ۲۰۰۲: ۱۸۶۳، ۱۸۴۰)

۳. بحث و نتیجه‌گیری

سازمان داوری که با هدف حل و فصل اختلاف‌ها ایجاد شده است، اختیاری در پذیرش یا عدم پذیرش درخواست داوری ندارد. هنگامی که سازمان داوری در قواعد داوری خود یک اعلان عمومی نسبت به همه در خصوص ارجاع اختلاف‌های احتمالی آتی مطرح می‌کند، طرف‌های موافقت‌نامه با اعتماد به این اعلان، آن سازمان را به عنوان مرجع حل و فصل اختلاف احتمالی تعیین می‌کنند. از این رو، به هنگام درخواست داوری از آن سازمان نباید با برخی طرف‌ها یا برخی اختلاف‌ها به گونه‌ای متمایز رفتار شود و هرگونه اخلاقی که از سوی این مرجع تظلم خواهی در مسیر توسل به آن ایجاد شود، می‌تواند موجبات مسئولیت آن را فراهم آورد. این نتیجه‌گیری با توجه به این واقعیت تقویت می‌شود که امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری اغلب منجر به این می‌شود که زیان دیده بدون جبران خسارت رها شود. چراکه طرح اختلاف مزبور در سایر مراجع حل و فصل اختلاف نیازمند توافق طرف‌های اختلاف است و خواننده اغلب به آن رضایت نمی‌دهد. همچنین، پذیرش اختیار امتناع از پذیرش درخواست داوری برای سازمان داوری برخلاف مبنای وجودی این سازمان است. بدین ترتیب که سازمان داوری که جایگزین مرجع قضایی می‌شود، با هدف پرکردن خلأهای مربوط به نظام حل و فصل اختلاف‌ها یا به عرصه وجود نهاده است و اگر بنا باشد که این نهاد جایگزین تا این حد ناکارآمد باشند، ایجاد آن نتوانسته است خلأها را مرتفع کند.

به علاوه، اگر سازمان داوری به عنوان یک شیوه حل و فصل مسالمت‌آمیز حل و فصل اختلاف بخواهد به صورت گزینشی درخواست‌های داوری که هیچ مانعی برای پذیرش آنها وجود ندارد را دست‌چین کند، مغایر با اصل لزوم حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها رفتار عمل کرده است. اصل لزوم حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها و اصل عدم توسل به زور در روابط

ally Wrongful Acts 2001, art. 4.

Vol. 20(5), pp. 162-174.

Rasmussen, Matthew. (2002). Overextending Immunity: Arbitral Institutional Liability in the United States, England, and France, *Fordham International Law Journal*, Vol. 26, Issue. 6, pp. 1824-1875.

Samuel, Adam. (1989). "Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration: A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss, U.S., and West German Law", Schulthess Polygraphischer Verlag.

Timar, Kinga. (2013). The Legal Relationship between the Parties and the Arbitral Institution, *ELTE Law Journal*, pp. 103-122.

Veeder, V. V. (2015). Arbitrators And Arbitral Institutions: Legal Risks For Product Liability?, *American University Business Law Review*, Vol. 5, No. 3, pp. 335-353.

Uzelac, Alan. (1996). Succession of Arbitral Institutions, *Croatian Arbitration Yearbook*, Vol. 3, pp. 71-89.

Warwas, Barbara Alicja. (2017). *The Liability of Arbitral Institutions: Legitimacy Challenges and Functional Responses*, Asser Press.

مسئولیت بین المللی با تأکید بر طرح کمیسیون حقوق بین الملل (۲۰۰۱). مجله مطالعات حقوق عمومی. دوره ۴۸. شماره ۱. صص ۲۲۲-۲۰۱.

وحیدی، مهناز (۱۳۹۷). «انتقال شرط داوری در داوری تجاری بین المللی و داخلی». فصلنامه تخصصی حقوق، علم و وکالت. سال اول. شماره ۲. صص ۱۸۷-۱۶۹.

Francioni, Francesco. (2009). Access to Justice, Denial of Justice and International Investment Law, *European Journal of International Law*, Vol. 20, No. 3, pp. 729-747.

Van Houtte, Hans and McAsey, Bridie. (2013). The Liability of Arbitrators and Arbitral Institutions, *Arbitral Institutions Under Scrutiny* - edited by Philipp Habegger, Daniel Hochstrasser, Gabrielle Nater-Bass, and Urs Weber-Stecher, Juris Publication, PP. 133-169.

Francioni, Francesco. (2013). Arbitration and Right of Access to Justice: Tips for a Successful Marriage, *NYU Journal of International Law and Politics*, pp. 1-14.

Nyombi, Chrispas. (2017). Tackling the Legitimacy Crisis in International Investment Law Through Progressive Treaty-Making Practices, *International Arbitration Law Review*,